

СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В КРЕДИТНИХ СПІЛКАХ УКРАЇНИ

Проаналізовано методика й організацію системи бухгалтерського обліку та фінансової звітності кредитних спілок в Україні, визначено основні їхні недоліки та запропоновано шляхи подальшого розвитку. Розкрито окремі аспекти, що не дають змоги достовірно оцінити фінансово-майновий стан кредитних установ та здійснювати належний контроль їхньої діяльності. Обґрунтовано, що пропонується регулятивним органом методика бухгалтерського обліку є недостатньо придатна для відображення специфіки діяльності кредитних спілок, оскільки базується на теоретико-методологічних засадах бухгалтерського обліку промислових чи інших комерційних підприємств. Аргументовано необхідність нових засадних принципів для методології бухгалтерського обліку в кредитних спілках.

Ключові слова: кредитна спілка, бухгалтерський облік, концептуальна основа, методика облікових процедур, фінансова звітність

Фінансово-кредитні інститути є суттєвим чинником для розвитку окремих суб'єктів господарювання, збалансування економіки держави. Історично формувалися різні організаційні форми депозитно-кредитних відносин – лихварство, ощадно-банківське кредитування, кредитна кооперація тощо. Формування в XIX ст. кредитної кооперації, на відміну від лихварства і банківництва, було зумовлене насамперед суспільно-соціальними, а не ринково-прибутковими факторами.

Кредитна кооперація зробила вагомий внесок у розвиток українського сільського господарства та переробної промисловості (наприклад, цукровиробництва), ремісництва на початку XX ст. в умовах жорсткої дискримінації українців за національною ознакою. Кредитні спілки певною мірою сприяли заснуванню вищих навчальних закладів на українських територіях. Важко переоцінити внесок кредитної кооперації і в становленні української діаспори за кордоном, про що свідчить заснування українських кредитних спілок (які, до речі, діють і нині) у США, Канаді та інших розвинених державах.

У сучасних умовах на кредитні спілки суспільством покладається місія забезпечення доступними та дешевими кредитними ресурсами підприємств малого і середнього бізнесу, а також фінансової підтримки купівельної спроможності населення, що сприяє розширенню діяльності соціально-виробничих суб'єктів національної економіки. У цьому контексті можна зазначити, що результати низки досліджень свідчать про високоефективну діяльність і стрімкий розвиток кредитної кооперації у країнах центральної Європи, зокрема в Німеччині та Австрії, де засновано не лише чимало кредитних товариств, але й утворені кооперативні банки [1]. Проте в Україні фінансові ресурси кредитних спілок почасти є набагато дорожчими для суб'єктів підприємництва за банківські. Основною перевагою кредитних спілок залишається їхня гнучкість у прийнятті рішень про надання кредитів. Тому в Україні переважною сферою їхньої діяльності є споживче кредитування населення.

Негативний вплив на розвиток кредитної кооперації в Україні спричинила фінансово-економічна криза.

Типовим для таких фаз розвитку економіки є масове закриття депозитних рахунків та вилучення коштів з установ системи фінансово-кредитних відносин. Не оминуло це негативне явище і кредитні спілки. Проте гіршого впливу система кредитної кооперації зазнала від масового шахрайства з боку членів правління багатьох кредитних спілок, деякі кредитні спілки були фактично перетворені у фінансові піраміди: через шахрайське вилучення коштів повернення депозитних вкладів було можливим лише за рахунок надходження нових внесків і вкладів, і якби не фінансово-економічна криза, то невідомо скільки часу ці процеси продовжувалися б надалі.

Значне шахрайство у системі кредитної кооперації свідчить про незадовільний як внутрішній, так і зовнішній контроль за діяльністю кредитних спілок, а основним інструментом інформаційного забезпечення системи контролю їхньої діяльності є, безперечно, звітність та система бухгалтерського обліку як її джерело. Тому надзвичайно актуальною постає потреба перегляду (а точніше, формування) методології бухгалтерського обліку в кредитних спілках та побудова формату їх звітності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що тема особливостей функціонування та управління діяльністю кредитних спілок у наукових дослідженнях залишилася поза увагою науковців. Зокрема, в цьому напрямку захищено лише одну докторську та чотири кандидатських дисертації [2]. Проблемою бухгалтерського обліку діяльності кредитних спілок вітчизняні фахівці цікавляться ще менше, зі спеціальності 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз, аудит» захищено лише одну дисертацію, об'єктом дослідження якої були організація і методика бухгалтерського обліку в кредитних спілках [12].

У наукових публікаціях висвітлені дослідження лише окремих топологічних ділянок бухгалтерського обліку в кредитних спілках – власного капіталу [3-5], доходів і витрат [2], фінансових результатів [6], депозитно-кредитних операцій [7-8], продуктивних активів [9] тощо [10-11]. Пропозиції авторів цих публікацій, як правило, спрямовані на удосконалення наявної

методики бухгалтерського обліку (переважно щодо зміни структури (архітектури) синтетичного й аналітичного обліку), запропонованої регулятивними документами. Проте більш ґрунтовні дослідження свідчать про потребу докорінної зміни методології бухгалтерського обліку в кредитних спілках. Погоджуємось із думкою М. С. Федорець, що кредитні спілки «... як і інші небанківські фінансові посередники, здійснюють облік та складають фінансову звітність за традиційною системою, що малоприсадибна для установ, які проводять операції з фінансово-кредитними ресурсами, оскільки не враховує основний вид їхньої діяльності – кредитно-фінансовий...» [12, с. 8]. Таким чином, невирішеною частиною загальної проблеми є необхідність розбудови нової методології бухгалтерського обліку діяльності кредитних спілок, яка б урахувала і фінансово-кредитний характер їхньої діяльності, і неприбутковий статус та соціальну вагомість їхньої діяльності.

Цілі статті полягають в аналізі сучасного стану методики й організації бухгалтерського обліку в кредитних спілках України та визначенні перспективних напрямів його розвитку.

Бухгалтерський облік та система звітності кредитних спілок в Україні, крім Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, регламентується ще й нормативними документами, затвердженими Національною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України – державним органом, який здійснює регулювання та нагляд за діяльністю кредитних спілок в Україні. Ця комісія затвердила низку нормативних документів, які безпосередньо регулюють бухгалтерський облік і звітність кредитних спілок чи певним чином впливають на їх побудову й організацію. Аналіз таких нормативних документів наведений у табл. 1.

Аналіз зазначених нормативних документів свідчить, що основним недоліком у формуванні методики бухгалтерського обліку діяльності кредитних спілок є вибір неправильної концептуальної бази: Національна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України розробляла нормативні документи з регулювання бухгалтерського обліку у кредитних спілках на основі національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, які є найкраще придатними для промислових, торговельних чи інших підприємств, тоді як необхідно було, на нашу думку та думку багатьох інших науковців, розробляти власну методологію обліку, адаптовану до фінансового характеру діяльності кредитних спілок. Таку позицію підтверджують, зокрема, такі аргументи:

- у перерахованих у таблиці 1 нормативних документах, крім власного капіталу, резервів, депозитів, кредитів і продуктивних активів, на інші об'єкти бухгалтерського обліку увага взагалі не звертається;
- на відміну від звичайних комерційних підприємств, кредитні спілки кредитні операції відображають на активних рахунках, а депозитні – на пасивних, що свідчить про їхню більшу подібність до банків, ніж до промислових чи інших підприємств;
- отримані від надання кредитів відсотки кредитні спілки обліковують на рахунку інших фінансових доходів, хоча такий вид доходів є основним для фінансової установи; аналогічно витрати на сплату

відсотків за залученими депозитами обліковують на рахунку інших затрат, хоча такий вид затрат також є основним для кредитної спілки. Те саме стосується й обліку майна, капіталу і зобов'язань: «залишається на теоретичному рівні незрозумілим, як можна основні джерела залучення коштів установи не виділяти в окрему групу, а, навпаки, включати до інших, які мають непостійний характер і до основної діяльності з надання фінансових послуг не належать, тому й не повинні обліковуватися на синтетичних рахунках, призначення яких полягає у відображенні інформації про розрахунки за іншими операціями» [8, с. 327].

Зважаючи на «неприбутковий» статус кредитних спілок (акцент, що їх діяльність не спрямовується на максимізацію прибутковості) під тиском імперативних документів (Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», а пізніше Податкового кодексу) категорію прибутку взагалі виведено з об'єктивного вжитку в системі бухгалтерського обліку. Замість поняття «нерозподілений прибуток» використовують поняття «нерозподілений дохід». Проте за економічним змістом різниця між доходами і витратами кредитної спілки є її прибутком, який після формування резервів розподіляють між учасниками спілки.

Ці аргументи, на нашу думку, свідчать про те, що пристосувальницький характер розбудови методики бухгалтерського обліку в кредитних спілках не може сформулювати повноцінного джерела інформації для об'єктивної репрезентації їхньої діяльності окремим членам спілок, контрагентам чи суспільству загалом. Фінансова звітність, складена відповідно до національних П(С)БО, є найбільш придатною для відображення фінансово-майнового стану промислового чи іншого комерційного підприємства, а стан і діяльність фінансових установ вона реально репрезентувати не може. Така позиція підтверджується, зокрема, і запровадженням спеціалізованої звітності для Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України – Звітних даних, які від фінансової звітності відрізняються не лише складом показників, але й методикою їхнього розрахунку: «Проведене дослідження якісного складу інформації, що представляється у спеціалізованій звітності небанківських установ, дозволяє зробити висновок про значне дублювання системи показників у звітних даних та фінансовій звітності. Разом з тим деякі однойменні показники мають різні методики їх формування. Головна розбіжність між системою показників фінансової і спеціалізованої звітності полягає у методологічних підходах до визначення доходу: у фінансовій звітності застосовується загальноприйнятий метод нарахувань, який базується на відповідності доходів і витрат, а у звітних даних дохід відображується за касовим методом» [2].

Аналіз складу спеціалізованої звітності кредитних спілок (зокрема щодо узагальнення інформації про витрати і доходи), проведений у праці [2], засвідчив її (звітності) невідповідність міжнародним стандартам. Автори О. О. Гончаренко та Г. М. Лютова стверджують, що «удосконалення системи звітності небанківських фінансових установ повинно бути спрямованим на перегляд складу і змісту спеціальної їх звітності, оскільки вона в більшій мірі відбиває специфіку суб'єктів фінансового ринку, з метою адаптації її до міжнародних стандартів фінансової звітності» [2].

Таблиця 1. Аналіз основних нормативних документів Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, які впливають на методику й організацію бухгалтерського обліку та формування звітності кредитних спілок

№ з/п	Назва нормативного документа	Вплив документа на методику й організацію бухгалтерського обліку та формування звітності кредитних спілок
<i>Нормативні документи, які безпосередньо регулюють і визначають методику й організацію бухгалтерського обліку та формування звітності кредитних спілок</i>		
1	Методичні рекомендації щодо ведення бухгалтерського обліку кредитною спілкою та об'єднаною кредитною спілкою, затверджені Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 18.12.2003 р. № 171 [13]	Визначає методику синтетичного й аналітичного обліку членських внесків, розрахункових і кредитно-депозитних операцій, фінансових інвестицій, доходів і витрат кредитної спілки
2	Порядок складання та подання звітності кредитними спілками та об'єднаними кредитними спілками до Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України, затверджений Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 25.12.2003 р. № 177 [14]	Визначає порядок складання і подання, встановлює вимоги до заповнення Звітних даних – спеціалізованої звітності кредитних спілок, яку вони подають до Національної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України
<i>Нормативні документи, які певним чином впливають на методику й організацію бухгалтерського обліку та формування звітності кредитних спілок</i>		
3	Положення про фінансові нормативи діяльності та критерії якості системи управління кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок, затверджене Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 16.01.2004 р. № 7 [15]	Необхідність систематичного контролю за затвердженими Положенням фінансовими нормативами щодо капіталу, платоспроможності, якості активів, ризиковості операцій, прибутковості та ліквідності, формування та використання страхового резерву, а також якості системи управління кредитними спілками зумовлює потребу відповідної побудови системи бухгалтерського обліку та звітності, придатної для їхнього розрахунку без значних затрат часу і зусиль
4	Методика формування та списання небанківськими фінансовими установами резерву для відшкодування можливих втрат за всіма видами кредитних операцій (за винятком позабалансових, крім гарантій), придбаними цінними паперами (у тому числі іпотечними сертифікатами з фіксованою доходністю), іншими активними операціями згідно із законодавством, разом із нарахованими за всіма цими операціями	Встановлює порядок формування та списання страхових резервів, які є безпосереднім об'єктом бухгалтерського обліку
	процентами та комісією, затверджена Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 01.03.2011 р. № 111 [16]	
5	Вимоги до програмного забезпечення та спеціального технічного обладнання кредитних спілок, пов'язаного з наданням фінансових послуг, затверджені Розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 03.06.2005 р. № 1422 [17]	Здійснює вплив на організацію автоматизації бухгалтерського обліку кредитних спілок

На нашу думку, стає все більш актуальною потреба удосконалення фінансової звітності, про що свідчать, зокрема, такі аргументи:

- з огляду на суспільно-важливий характер діяльності кредитних спілок, вважаємо, що удосконалення системи їх звітності насамперед повинно стосуватись фінансової звітності, яка є публічною і виконує функцію основного джерела інформаційного забезпечення членів та контрагентів кредитних спілок щодо їх фінансово-майнового стану. А зважаючи на останні тенденції ринку кооперативного кредитування (фінансова криза, шахрайство з боку правління кредитних спілок, значний рівень неплатоспроможності

боржників), потреба удосконалення фінансової звітності набуває ще більшої актуальності;

- необхідність удосконалення спеціалізованої звітності повинна бути обумовлена насамперед інформаційними запитами регулювального органу, а не потребою її уніфікації чи приведення до вимог міжнародних стандартів фінансової звітності, які стосуються публічної, а не спеціалізованої звітності.

Окремої уваги заслуговує питання бухгалтерського обліку та відображення у фінансовій звітності власного капіталу кредитної спілки, який містить пайовий, резервний, додатковий капітал та залишок нерозподіленого доходу спілки. Л. І. Чистякова у праці [5] запропонувала класифікацію власного капіталу

кредитних спілок, яка перераховані види капіталу об'єднує в категорію «реальний (дійсний) капітал», крім того, виділяє потенційний капітал, до складу якого входять суми дооцінки оборотних і необоротних активів та ділова репутація спілки. З цього приводу варто зауважити, що ділова репутація за економічним підходом є елементом інтелектуального капіталу, а кредитні спілки, оскільки не мають на меті отримання прибутку чи інше примноження капіталу, не є суб'єктами ринків капіталів, для яких оцінка та репрезентація інтелектуального капіталу є надзвичайно актуальними. Тому необхідність виділення й обліку ділової репутації чи іншого виду інтелектуального капіталу для переважної більшості кредитних спілок є дискусійною. Проте, якщо в майбутньому стратегія розвитку кредитної спілки передбачає її реорганізацію в банк (а такі події відбувались в історії розвитку кредитної кооперації як за кордоном, так і в Україні), то облік інтелектуального капіталу може бути доцільним.

Сучасний стан бухгалтерського обліку та фінансової звітності кредитних спілок свідчить про їхню абсолютну непридатність для репрезентації фінансово-майнового стану цих установ та здійснення контролю за їхньою діяльністю. Це зумовлено тим, що запропонована регулятивним органом методика бухгалтерського обліку є непридатною для фінансових установ, оскільки

базується на теоретико-методологічних положеннях бухгалтерського обліку промислових чи інших комерційних підприємств. Тому надзвичайно актуальною є необхідність побудови нової, відмінної від сучасної, методології бухгалтерського обліку в кредитних спілках, яка б урахувала, зокрема, такі фактори: члени кредитної спілки є і її власниками, і клієнтами; кредитні спілки не мають статутного капіталу, проте володіють пайовим, резервним і додатковим капіталом, які формуються з членських і вступних внесків з різним цільовим призначенням.

Ураховуючи той факт, що, на відміну від корпоративних підприємств, величина членських і вступних внесків для усіх членів кредитної спілки є однаковою, це теоретично не дає змоги одній особі акумулювати управління спілкою. Крім цього, при розробці обліково-звітної методики необхідно враховувати, що: кредитні спілки є неприбутковими установами; кредитні спілки не мають права вести інші види діяльності, крім надання фінансових послуг; фінансовий характер діяльності кредитних спілок з одного боку зумовлює необхідність створення відповідних резервів, а з іншого підлягає додатковому державному регулюванню, що передбачає, зокрема, й подання додаткової звітної інформації про їх діяльність тощо.

Список літератури

1. Ковалів, В. М. Кредитна кооперація в Україні: історичні аспекти становлення, важливість та сучасний стан функціонування [Текст] / В. М. Ковалів, І. І. Грубінка // Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. – 2011. – № 2. – С. 172-178.
2. Гончаренко, О. О. Облік доходів і витрат кредитних спілок та їх відображення у звітності [Електронний ресурс] / О. О. Гончаренко, Г. М. Лютова // Ефективна економіка. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=88>.
3. Гончаренко, О. О. Власний капітал кредитних спілок: особливості його формування, використання та обліку [Текст] / О. О. Гончаренко, Г. М. Лютова // Наука й економіка. – 2009. – № 3 (15). – С. 9-22.
4. Гриценко, О. І. Організація бухгалтерського обліку власного капіталу в кредитних спілках [Текст] / О. І. Гриценко // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2010. – № 1 (7). – С. 225-228.
5. Чистякова, Л. І. Власний капітал у кредитних спілках: філософський, організаційний та обліковий аспекти [Текст] / Л. І. Чистякова // Наукові праці ДонНТУ. – 2009. – Вип. 36-2. – С. 199-203. – (Серія економічна).
6. Ярмош, О. А. Методологічні аспекти обліку фінансових результатів кредитних спілок [Текст] / О. А. Ярмош, О. О. Гончаренко // Наука й економіка. – 2009. – № 3 (15). – С. 153-158.
7. Гедз, М. Й. Особливості обліку та аудиту кредитно-депозитних операцій кредитних спілок [Текст] / М. Й. Гедз // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2009. – № 3 (6). – С. 174-177.
8. Федорець, М. С. Напрямки удосконалення обліку розрахунків за короткостроковими депозитами членів кредитних спілок [Текст] / М. С. Федорець // Торгівля і ринок України. – 2011. – Вип. 31. – Т. 2. – С. 325-330.
9. Іваненко, О. Методичні аспекти обліку продуктивних активів кредитної спілки [Текст] / О. Іваненко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 7. – С. 32-38.
10. Феньо, Н. Досвід організації документального забезпечення українських кредитних товариств у першій половині ХХ століття [Текст] / Н. Феньо // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2010. – Вип. 6. – С. 345-348.
11. Шишута, О. Ю. Звітність товариств взаємного кредиту: історико-економічний аспект [Текст] / О. Ю. Шишута // Збірник наук. праць Луцького державного технічного університету: економічні науки. – 2007. – Вип. 4 (16). – Ч. 2. – С. 206-214. – (Серія «Облік і фінанси»).
12. Федорець, М. С. Бухгалтерський облік у кредитних спілках: організація і методика [Текст] : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / М. С. Федорець. – Київ: 2009. – 19 с.
13. Методичні рекомендації щодо ведення бухгалтерського обліку кредитною спілкою та об'єднаною кредитною спілкою [Текст] : розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 18.12.2003 р. № 171.
14. Порядок складання та подання звітності кредитними спілками та об'єднаними кредитними спілками до Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [Текст] : розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 25.12.2003 р. № 177.
15. Положення про фінансові нормативи діяльності та критерії якості системи управління кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок [Текст] : розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 16.01.2004 р. № 7.
16. Методика формування та списання небанківськими фінансовими установами резерву для відшкодування можливих втрат за всіма видами кредитних операцій (за винятком позабалансових, крім гарантій), приданими цінними паперами (у тому числі іпотечними сертифікатами з фіксованою доходністю), іншими активними операціями згідно із законодавством, включаючи нараховані за всіма цими операціями проценти та комісії [Текст] : розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 01.03.2011 р. № 111.
17. Вимоги до програмного забезпечення та спеціального технічного обладнання кредитних спілок, пов'язаного з наданням фінансових послуг [Текст] : розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 03.06.2005 р. № 1422.

РЕЗЮМЕ

Мохняк Владимир

Современное состояние и перспективы развития бухгалтерского учета в кредитных союзах Украины

Проанализирована методика и организация системы бухгалтерского учета и финансовой отчетности кредитных союзов в Украине, определены основные их недостатки и предложены пути последующего развития. Раскрыты отдельные аспекты, которые не дают возможность достоверно оценить финансово-имущественное состояние кредитных учреждений и осуществлять надлежащий контроль за их деятельностью. Обосновано, что предлагаемая регулятивным органом методика бухгалтерского учета недостаточно пригодна для отображения специфики деятельности кредитных союзов, поскольку исходит из теоретико-методологических положений бухгалтерского учета промышленных или других коммерческих предприятий. Аргументирована необходимость новых базовых принципов для методологии бухгалтерского учета в кредитных союзах.

RESUME

Mokhnyak Volodymyr

Modern condition and prospects of development of accounting in credit unions of Ukraine

Methodology and organization of accounting and financial reporting of credit unions in Ukraine are analyzed in the paper. Their main drawbacks and ways of overcoming are proposed. Some aspects of assessing the financial and economic status of credit unions are disclosed. The need for new fundamental principles for accounting methodology in credit unions is justified.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2012 р.